

Handel zagraniczny

3
1981

PL ISSN 0017-7245

TARGI MIĘDZYNARODOWE – PLOVDIV, BUŁGARIA

Plovdiv leży na przecięciu dróg łączących Europę, Azję i Afrykę, a Targi Plovdiv należą do najbardziej reprezentacyjnych na świecie. Kompleks targowy zajmuje powierzchnię 510 000 m² z czego 165 000 m² przypada na powierzchnię wystawową.

W 1981 roku odbywać się tu będą następujące imprezy międzynarodowe:

5 – 14 maja – WIOSENNE TARGI MIĘDZYNARODOWE artykułów konsumpcyjnych i spożywczych

6 – 12 czerwca – MIĘDZYNARODOWA TECHNICZNA WYSTAWA SPECJALISTYCZNA „Obrabiarki do metali, urządzenia, narzędzia i przybory, maszyny kuźniczo-prasowe i odlewnicze, maszyny do odlewania z przeciwcieniem i inne”

14 czerwca – 12 lipca – ŚWIATOWA WYSTAWA MYŚLIWSKA

26 września – 5 października – XXVII MIĘDZYNARODOWE JESIENNE TARGI TECHNICZNE

Organizatorzy zapewniają wszelkie niezbędne warunki do owocnej pracy i zawierania korzystnych transakcji handlowych.

Specjalistom polecamy odbywające się na terenie Targów konferencje naukowo-techniczne oraz sympozja międzynarodowe.

Szczegółowych informacji udzielają:
DYREKCJA TARGÓW MIĘDZYNARODOWYCH –
– 4018 Plovdiv, Bulvar G. Dymitrov 37,
telefon: 5-31-90, 5-31-45,
telegram: Jarmarka, Plovdiv, telex: 044432 partet bg
BUŁGARSKA IZBA HANDLOWO – PRZEMYSŁOWA – Sofia,
Bulvar Al. Stambolijski 11 A, telefon: 87-26-31, telegram:
Torgpalata Sofia, telex: 22374
BIURO RADCY HANDLOWEGO LRB w Polsce – 00-586
Warszawa, ul. Flory 9, telefon: 49-81-51, telex: 813322

Handel Zagraniczny

NR 3

1981

ROK XXVI

SPIS TREŚCI

Jak zatrzymać ten proces? — Stanisław Gruzewski	3
POLSKI HANDEL ZAGRANICZNY	
Handel zagraniczny Polski w 1980 r. — Ewa Klingbajl-Kaliszuk, Wincen- ty Samulewicz	6
NAD REFORMĄ GOSPODARCZĄ	
Monopol handlu zagranicznego a system organizacji (art. dyskusyjny) — Marian Gorynia	10
Planowanie handlu zagranicznego na początku dekady — Aleksandra Du- liniec	12
Z problemów tworzenia i funkcjonowania joint ventures — Sławomir Bukowski	15
SPECJALIZACJA EKSPORTOWA	
Polski eksport dóbr kulturalno-rekreacyjnych do krajów OECD (wnioski dla specjalizacji eksportowej) — Bohdan Jung	18
RADA WZAJEMNEJ POMOCY GOSPODARCZEJ	
Problemy wyrównywania poziomów rozwoju gospodarczego — Aleksan- der Łukaszuk	23
STOSUNKI Z KRAJAMI ROZWIJAJĄCYMI SIĘ	
Wielostronne spółki firm socjalistycznych w krajach rozwijających się — Aleksander Jung	27
MIĘDZYNARODOWE STOSUNKI GOSPODARCZE	
Liberalizacja handlu światowego na forum GATT (część III) — Elżbieta Kawecka-Wyrzykowska	29
Subsydia w Rundzie Tokijskiej GATT — Andrzej Muńko	33
PRAWO W HANDLU MIĘDZYNARODOWYM	
Klauzule arbitrażowe i ich skuteczność — Zbigniew L. Nanowski	36
INFORMACJE	
Powstaje Klub Ekspertów Zagranicznych	40
Umowy gospodarcze	III okł.

Handel Zagraniczny

WYDAWCA: POLSKA IZBA HANDLU ZAGRANICZNEGO

Redaguje Komitet Redakcyjny: Maciej Deniszczyk (redaktor naczelny), Andrzej Dorosz, Stanisław Gruzewski, Ryszard Huterski, Barbara Łaniewska, Alina Sokołowska-Gerber (sekretarz redakcji), Bogusław Sosnowski, Witold Trzeciakowski, Andrzej Wójcik, Wojciech Piotrowski (redaktor techniczny).

Stale współpracują: Aleksander Czepurko, Aleksander Jung, Witold Jurasz, Janusz Kaczurba, Zygmunt Kossut, Jędrzej Krakowski, Urszula Płowiec, Stanisław Polaczek, Józef Słodaczuk.

Redakcja: Warszawa, ul. Trębacka 4, tel. 26-02-21 w. 154, 158, tel. bezp. 27-47-58.

Как остановить этот процесс? — Станислав Гужевски	How to Stop this Process? — Stanislaw Gruzewski	Comment stopper ce processus? — Stanislaw Gruzewski	3
ПОЛЬСКАЯ ВНЕШНЯЯ ТОГОВЛЯ	POLISH FOREIGN TRADE	LE COMMERCE EXTERIEUR POLONAIS	
Внешняя торговля Польши в 1980 г. — Эва Клингбайль-Калишук, Винценты Самулевич	The Polish Foreign Trade in 1980 — Ewa Klingbajl-Kaliszuk, Wincenty Samulewicz	Le commerce extérieur polonais en 1980 — Ewa Klingbajl-Kaliszuk, Wincenty Samulewicz	6
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РЕФОРМА]	ON THE ECONOMIC REFORM	REFORME DE L'ECONOMIE	
Монополия внешней торговли и организационная система (дискуссионная статья) — Марьян Горыня	The Monopoly of Foreign Trade and the Organizational System (a voice in a discussion) — Marian Gorynia	Le monopole du commerce extérieur et le système d'organisation (article de discussion) — Marian Gorynia	10
Планирование внешней торговли в начале декады — Александра Дулинiec	The Planning of Foreign Trade at the Beginning of the Decade — Aleksandra Duliniec	La planification du commerce extérieur au début de la présente décennie — Aleksandra Duliniec	12
По проблемам создания и функционирования жойнт венчерс — Славомир Буковский	Of Problems of Establishment and Functioning of Joint Ventures — Sławomir Bukowski	Problèmes de création et de fonctionnement de joint-ventures — Sławomir Bukowski	15
ЭКСПОРТНОЕ РАЗВИТИЕ	EXPORT DEVELOPMENT	DEVELOPPEMENTS DES EXPORTATIONS	
Польский экспорт культурно-рекреационных благ в стараны ОЭСД (выводы для экспортной специализации) — Бохдан Юнг	Polish Exports of Culture and Leisure Products to OECD Countries. Conclusions for Export Specialization — Bohdan Jung	L'exportation des biens culturels et de loisirs de la Pologne vers les pays de l'OCDE (suggestions pour la spécialisation des exportations) — Bohdan Jung	18
СОВЕТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОПОМОЩИ	COUNCIL FOR MUTUAL ECONOMIC ASSISTANCE	CONSEIL D'ASSISTANCE ECONOMIQUE MUTUELLE	
Проблемы выравнивания уровней экономического развития — Александер Лукашук	Problems of Equalization of Economic Development Levels — Aleksander Łukaszuk	Problèmes de nivellement du développement économique — Aleksander Łukaszuk	23
ОТНОШЕНИЯ С РАЗВИВАЮЩИМИСЯ СТРАНАМИ	RELATIONS WITH DEVELOPING COUNTRIES	RELATIONS AVEC LES PAYS EN VOIE DE DEVELOPPEMENT	
Многосторонние общества социалистических фирм в развивающихся странах — Александер Юнг	Multi-party Companies Created by Socialist Enterprises in Developing Countries — Aleksander Jung	Les sociétés multinationales des firmes socialistes dans les pays en développement — Aleksander Jung	27
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ	INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	RELATIONS ECONOMIQUES INTERNATIONALES	
Либерализация мировой торговли в рамках ГАТТ (часть III) — Эльжбета Кавецка-Выжиковска	Liberalization of World Trade at GATT (Part III) — Elżbieta Kaweczka-Wyrzykowska	La libéralisation du commerce international sur le forum du GATT (IIIe partie) — Elżbieta Kaweczka-Wyrzykowska	29
Субсидии в Токийском раунде — Анджей Мушко	Subsidies in the GATT Tokyo Round — Andrzej Muńko	Subsides à la „Tokyo Round” du GATT — Andrzej Muńko	33
ПРАВО В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ	LAW IN INTERNATIONAL TRADE	DROIT DANS LE COMMERCE INTERNATIONAL	
Арбитражные клаузулы и их эффективность — Збигнев Л. Нановски	Arbitration Clauses and Their Effectiveness — Zbigniew L. Nanowski	Clauses d'arbitrage et leur efficacité — Zbigniew L. Nanowski	36
ИНФОРМАЦИЯ	INFORMATION	INFORMATIONS	
Организуется клуб иностранных экспертов	A Club of Foreign Experts is Being Created	Un club d'experts étrangers est en train de se constituer	40
Экономические соглашения	Economic Agreements	Accords économiques	

MARIAN GORYNIA

Monopol handlu zagranicznego a system organizacji (artykuł dyskusyjny)

Zasada monopolu handlu zagranicznego stanowi jedną z podstawowych cech gospodarki socjalistycznej. Dlatego też jej „...istotę i treść... należy wiązać z socjalistycznymi stosunkami produkcji, z tym że jest ona rozszerzeniem zasady społecznego władania środkami produkcji na sferę obrotów gospodarczych z zagranicą”¹⁾. W literaturze przedmiotu występują różne definicje monopolu handlu zagranicznego i różne interpretacje tej zasady. Wokół nich narosły też nieporozumienia, a niektóre z definicji niezbyt trafnie oddają istotę tej zasady. Zdaniem Z. Zawady²⁾ „...przez państwowy monopol handlu zagranicznego rozumie się na ogół wyłączność uprawnień państwa do prowadzenia wymiany handlowej z zagranicą”. Z. Kamecki³⁾ uważa, że: „monopol handlu zagranicznego oznacza zagwarantowanie państwu wyłączności zawierania i realizowania transakcji handlowych z zagranicą poprzez powołane do tego przedsiębiorstwa i organizacje”. Zbliżoną definicję podaje T. Łychowski⁴⁾: „monopol handlu zagranicznego oznacza, że (...) jedynie państwo ma prawo sprzedaży za granicą towarów krajowych i prawo zakupu za granicą towarów obcych (...)”. Poglądy te są zbliżone z interpretacją B. Minca⁵⁾, który stwierdza, że: „wyrazem nowej roli handlu zagranicznego w socjalizmie jest państwowy monopol handlu zagranicznego, tj. wyłączne prawo dokonywania transakcji handlu zagranicznego przez odpowiednie władze państwowe”. Za najbardziej trafne należałoby uznać sformułowanie zasady monopolu handlu zagranicznego stwierdzające, że: „przez pojęcie monopolu handlu zagranicznego rozumiemy uspołecznienie tego wycinka procesu gospodarczego, jakim są stosunki gospodarcze z zagranicą i wynikającą stąd wyłączność uprawnień państwa socjalistycznego do kierowania całokształtem spraw związanych z rozwojem tych stosunków”⁶⁾.

¹⁾ J. Krynicki, T. Kronsjo, Z. Zawada, *Ekonomia handlu zagranicznego*, Warszawa 1972, s. 274.

²⁾ *Ibidem*, s. 270.

³⁾ Z. Kamecki, J. Sołdaczuk, W. Sierpiński, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1971, s. 597.

⁴⁾ T. Łychowski, *Międzynarodowe umowy gospodarcze*, Warszawa 1959, s. 215.

⁵⁾ B. Minc, *Ekonomia polityczna socjalizmu*, Warszawa 1961, s. 575.

⁶⁾ J. Krynicki 1/1, *Ibidem*, s. 274.

Zasada monopolu handlu zagranicznego może być rozpatrywana z formalnego punktu widzenia względnie wypływać ze stosowania jej w praktyce gospodarczej. Formalny monopol wiąże się z ustawową regulacją sfery wymiany z zagranicą. Natomiast istnienie faktycznego monopolu wynika z przestrzegania w praktyce gospodarczej reguł tej zasady. Warto tu przypomnieć, że w Polsce, w pierwszych latach powojennych wraz z wdrażaniem zasad socjalistycznej gospodarki planowej występował faktyczny monopol handlu zagranicznego. Jego usankcjonowanie (sformalizowanie) nastąpiło dopiero w Konstytucji — (Ustawie Zasadniczej) z 1952 r.

Na tym tle konieczne wydaje się dokonanie rozróżnienia pomiędzy samą istotą zasady monopolu handlu zagranicznego a formą wdrażania tej zasady, która jest niczym innym, jak wprowadzaniem do praktyki gospodarczej jej interpretacją. W literaturze przedmiotu występuje zazwyczaj brak konsekwencji w podejściu do tego zagadnienia, czego dowodem jest fakt, że wielu autorów definiuje zasadę monopolu handlu zagranicznego, sprowadzając ją do bieżąco przyjmowanych w praktyce rozwiązań. Tymczasem polityka gospodarcza może adaptować zasadę monopolu w różny sposób. Istoty monopolu handlu zagranicznego nie można bowiem identyfikować tylko z rozwiązaniami w sferze organizacji handlu zagranicznego. Formy przejawiania się monopolu handlu zagranicznego są konsekwencją przyjętego modelu kierowania całą gospodarką, a handlem zagranicznym w szczególności. W zakreślonych ramach mogą więc funkcjonować różne modele kierowania handlem zagranicznym. Historia powojennej gospodarki polskiej i innych krajów socjalistycznych dostarcza wielu przykładów na to, że utożsamianie monopolu handlu zagranicznego z konkretną formą jego przejawiania się stanowić może nawet istotną przeszkodę na drodze doskonalenia systemu kierowania handlem zagranicznym. Jak pisze J. Sołdaczuk⁷⁾ „...przez długi czas handel zagraniczny zorganizowany był w krajach socjalistycznych na ogół w ten sposób, że kilkanaście przedsiębiorstw wyspecjalizowanych posiadało wyłączność importu i eksportu określonych artykułów określonej branży. Przedsiębiorstwa te pośredniczyły między przemysłem i handlem wewnętrznym a odbiorcami i dostawcami zagranicznymi. Taką formę organizacyjną przedsiębiorstw handlu zagranicznego, obok centralizacji większości podstawowych decyzji bieżących uważano przez długi czas za istotę monopolu handlu zagranicznego”. Próby zmiany utrwalonych rozwiązań były też niekiedy traktowane jako odejście od zasady monopolu handlu zagranicznego. Wynikało to oczywiście z nieporozumienia. Zmiana form organizacyjnych handlu zagranicznego, nie naruszająca zasady socjalistycznej własności środków produkcji nie podważa bowiem zasady monopolu handlu zagranicznego. Zmiany form realizowania zasady monopolu są logicznym następstwem osiągania przez kraje socjalistyczne wyższego stadium rozwoju gospodarczego i wprowadzania dostosowanego do tych stadiów systemu kierowania gospodarką.

Podstawowa rola, jaką odgrywa państwo w realizacji zasady monopolu handlu zagranicznego nie nasuwa wątpliwości. Wątpliwości budzi natomiast znaczenie samego terminu „państwo”. Przytoczone poprzednio definicje, jak również inne pojęcia spotykane w literaturze, dają podstawę do wydzielenia (z pewnym uproszczeniem) trzech możliwości interpretacji zasady monopolu handlu zagranicznego. Jako kryterium rozróżnienia przyjąć przy tym można sposób rozumienia terminu „państwo”. W pierwszym

⁷⁾ J. Sołdaczuk, *Handel międzynarodowy*, Warszawa 1967, s. 31.

przypadku państwo utożsamiane jest z centralną władzą gospodarczą, tzn. z jej organem kierującym handlem zagranicznym. W drugim — państwo to centralny aparat handlu zagranicznego i podległe mu bezpośrednio jednostki wykonawcze. W trzecim wreszcie państwo jest podmiotem własności ogólnonarodowej, na którą składa się wiele przedsiębiorstw.

Interpretacja pierwsza traktuje monopol handlu zagranicznego jako monopol centralnego aparatu handlu zagranicznego. Odrzuca ona możliwość realizacji obrotów zagranicznych przez kogokolwiek poza „centrum”. Druga interpretacja polega na tym, że centralny organ monopolu dysponuje pełną gestią w dziedzinie wymiany gospodarczej z zagranicą. Zakres podmiotów realizujących wymianę z zagranicą ograniczony jest do jednostek podległych bezpośrednio centralnemu organowi monopolu. Wreszcie trzecia interpretacja monopolu handlu zagranicznego oznacza wyłączenie prawa do prowadzenia handlu zagranicznego przez przedsiębiorstwa stanowiące własność ogólnonarodową albo służniejszą, przez przedsiębiorstwa uspołecznione. Przedstawione interpretacje zasady monopolu handlu zagranicznego wyrażają zarazem pewne tendencje rozwoju myśli ekonomicznej. Praktyczne ich stosowanie nigdy nie występowało w czystej postaci. Przedstawione interpretacje stanowiły dla praktyki gospodarczej tylko pewne modele docelowe działania, które jednakże trudno było wprowadzać w życie. Między działalnością gospodarczą a tymi modelami istniały wzajemne zależności, w wyniku których następowała równoległa ewolucja poglądów i form organizacyjnych handlu zagranicznego.

Monopol handlu zagranicznego, utożsamiany z monopolem centralnego aparatu handlu zagranicznego, wystąpił w pierwszych latach powojennych, oczywiście nie w czystej postaci. W specyficznej sytuacji gospodarczej Polski tuż po wyzwoleniu centralny organ monopolu handlu zagranicznego (Komitet ds. Handlu Zagranicznego, a później Ministerstwo Żeluzi i Handlu Zagranicznego) sam podejmował czynności handlowe. Wkrótce jednak centralny organ monopolu udzielać zaczął pozwoleń na prowadzenie operacji importowych i eksportowych. Powstały wówczas państwowe centrale handlu zagranicznego różnych jednostek przemysłu (central zbytu). Transakcje handlu zagranicznego realizowane były także przez organizacje spółdzielcze zespolone w Centralnym Związku Spółdzielni Spożywców „Społem”, na który w latach 1946—1947 przypadało 40—60% polskiej wymiany artykułami spożywczymi. Także sektor prywatny w pierwszych latach powojennych został dopuszczony do prowadzenia obrotów z zagranicą; istniały prywatne przedsiębiorstwa handlu zagranicznego, a nawet nieliczne transakcje zagraniczne zawierane były bezpośrednio przez prywatne jednostki produkcyjne. Sytuacja ta wynikała z niemożliwości jednorazowego, kompleksowego wdrożenia struktury instytucjonalnej handlu zagranicznego, jaką wówczas uważano za właściwą socjalistycznej formie gospodarowania. Jednak już pod koniec lat czterdziestych pojawiły się tendencje do eliminacji sektora spółdzielczego i prywatnego.

Monopol handlu zagranicznego rozumiany jako pełna gestia centralnego organu monopolu w dziedzinie wymiany z zagranicą i realizacji funkcji handlu zagranicznego przez jednostki bezpośrednio podległe centralnemu organowi monopolu (interpretacja druga) występował w latach 1949—1955. Obok wspomnianego odsunięcia sektora spółdzielczego i prywatnego od udziału w handlu zagranicznym następowała wówczas stopniowa likwidacja biur handlu zagranicznego jednostek organizacyjnych przemysłu. Odbywała się ona w drodze przekształcenia większych biur w samodzielne przedsiębiorstwa handlu zagra-

nicznego. Następowало to drogą łączenia biur handlu zagranicznego o pokrewnych zadaniach lub podobnym asortymencie towarowym w jedno nowe przedsiębiorstwo, a także drogą włączenia biur handlu zagranicznego do przedsiębiorstw istniejących. Nieco później powstawać zaczęły także przedsiębiorstwa, które ustanawiane były w formie spółdzielczej, jednak i one organizacyjnie podlegały dyrektywom centralnego organu monopolu handlu zagranicznego. Charakterystyczne dla tego okresu było, że próby odejścia od takiej formy organizacji handlu zagranicznego uważane były za łamanie samej zasady monopolu handlu zagranicznego.

Trzecia interpretacja zasady monopolu znalazła swe odbicie w systemie organizacji handlu zagranicznego wdrażanym od 1966 r., pomimo że myśl ekonomiczna sformułowała postulaty w tej kwestii znacznie wcześniej. Uprawnienia do prowadzenia działalności handlu zagranicznego otrzymały wówczas trzy przedsiębiorstwa produkcyjne (H. Cegielski w Poznaniu, Befama w Bielesku, Rafamet w Kuźni Raciborskiej). W jednostkach tych powołano wzdzielone biura handlu zagranicznego, które organizacyjnie podlegały macierzystym przedsiębiorstwom, a regulując — centralnemu organowi monopolu. W 1971 r. przeprowadzono zmiany w organizacji (podporządkowaniu) przedsiębiorstw handlu zagranicznego, a liczba tych przedsiębiorstw podległych innym resortom znacznie wzrosła.

Warto zauważyć występująca często niezgodność definicji monopolu handlu zagranicznego z rozwiązaniami praktycznymi. Jeśli bowiem monopol handlu zagranicznego identyfikować z wyłącznością uprawnień państwa do prowadzenia wymiany zagranicznej czy wyłącznym prawem dokonywania transakcji handlu zagranicznego przez odpowiednie władze państwowe, to absolutyzacja instytucjonalnej pozycji państwa wyklucza z udziału w prowadzeniu handlu zagranicznego jednostki o innym statusie prawnym niż jednostki państwowe, jak np. spółdzielnie czy stowarzyszenia. Pomijając poruszony już fakt abstrahowania w takich ujęciach od praktyki gospodarczej, należy podkreślić istotne uchybienie teoretyczne takiego rozumowania. Teoria własności socjalistycznej daleka jest bowiem od utożsamiania własności społecznej (będącej fundamentalną zasadą tej formacji) z własnością państwową. Własność państwowa lub ogólnonarodowa jest tylko jedną (obok własności grupowej) z dwóch głównych form własności socjalistycznej. Domniemywać należy, że zaprezentowane wyżej podejście do zasad monopolu handlu zagranicznego wynikało z przekonania o wyższości własności państwowej nad spółdzielczą, które to przekonanie wstąpiło w pewnym okresie rozwoju teorii własności socjalistycznej i dzisiaj powszechnie uważane jest za błędne. Wydaje się również, że określenie państwowego monopolu handlu zagranicznego (bardzo często występujące w literaturze) zawiera pewne implikacje instytucjonalne odnoszące się do realizacji zasady monopolu. W takim ujęciu monopol państwowy oznacza, iż państwo jest jedynym jego realizatorem. Przedstawiona wyżej wieloznaczność terminu „państwo” wskazywałaby, że jednostki niepaństwowe nie mogą brać bezpośredniego udziału w wymianie gospodarczej z zagranicą. Przeciwnie, stawiając się tym poglądom należy stwierdzić, że bardziej słuszne wydaje się kojarzenie państwowego monopolu handlu zagranicznego z wyłącznością uprawnień państwa socjalistycznego do kierowania całokształtem stosunków gospodarczych z zagranicą. Właściwość gestii państwa w tym zakresie nie należy jednak utożsamiać z centralizacją wszelkich, nawet bardzo szczegółowych, de-

czyż w ręku państwa. Kierowniczych uprawnień państwa w tej dziedzinie nie należy też identyfikować z obligatoryjnym charakterem planu handlu zagranicznego i dyrektywnymi metodami zarządzania. Odwrotnie natomiast, akceptacja systemu pośredniego oddziaływania na decyzje przedsiębiorstw prowadzących wymianę z zagranicą za pośrednictwem polityki celnej, fiskalnej, pieniężno-kredytowej czy polityki cen nie oznacza rezygnacji państwa z kierowniczych uprawnień w dziedzinie handlu zagranicznego. Będzie to wówczas zgodne z tezą, że istota monopolu handlu zagranicznego w gospodarce socjalistycznej wiąże się z rozszerzeniem socjalistycznych stosunków własności na sferę obrotów gospodarczych z zagranicą i gestią państwa w tym zakresie.

Przedstawione niejasności rozumienia terminu „państwowy monopol handlu zagranicznego” wydają się dostatecznym argumentem przemawiającym za propozycją odejścia od niego i zastąpienia go określeniem „społeczny” lub „socjalistyczny monopol handlu zagranicznego”. Termin ten eliminuje wspomniane niejasności, a także oddaje ustrojowy aspekt zasady monopolu. Treści zasady monopolu handlu zagranicznego w gospodarce kapitalistycznej są bowiem z natury rzeczy odmienne i nie ma żadnych przekonujących przesłanek, aby określać je tą samą nazwą.

Konkludując, stwierdzić należy, iż punkt wyjścia dla interpretacji zasady monopolu handlu zagranicznego stanowić powinna analiza tej zasady przez pryzmat stosunków społeczno-ekonomicznych właściwych formacji socjalistycznej, a nie ograniczania się wyłącznie do przyjętych rozwiązań praktycznych. Rozwiązania te posiadają zawsze szereg uwarunkowań zmiennych w czasie, od których występowania nie można przecież uzależniać treści jednej z podstawowych zasad ustroju społeczno-ekonomicznego, jakim jest socjalizm. Tak rozumiana zasada monopolu handlu zagranicznego jest więc wyznacznikiem systemu organizacji handlu zagranicznego, nakreśla jego zasadnicze ramy, nie przesadzając o rozwiązaniach szczegółowych, składających się na model kierowania handlem zagranicznym. Proponowana interpretacja rozważanej zasady nie ogranicza też zakresu podmiotów uprawnionych do prowadzenia wymiany gospodarczej z zagranicą do państwa, identyfikowanego z centralnym organem monopolu, ani do państwa rozumianego jako ogół przedsiębiorstw państwowych, lecz postuluje zakres ten odnosić do całokształtu podmiotów gospodarczych funkcjonujących na zasadzie społecznej własności środków produkcji.

Planowanie handlu zagranicznego na początku dekady

System funkcjonowania gospodarki polskiej w latach siedemdziesiątych cechowała przewaga bezpośrednich narzędzi kierowania przy ograniczonej samodzielności jednostek wykonawczych oraz braku kryteriów stanowiących podstawy rachunku ekonomicznego przedsiębiorstw. Natomiast decyzje szczebla centralnego nie były podejmowane w oparciu o jednoznacznie określone kryterium ogólnogospodarczej efektywności. W konsekwencji decyzje te nie zawsze były w pełni racjonalne i często nie prowadziły do osiągnięcia zamierzonych celów. Ujawniło się to szczególnie ostro w sferze handlu zagranicznego.

Celem działania w tej sferze było — najogólniej rzecz biorąc — zwiększenie efektywnego eksportu w oparciu o dopływ środków z zagranicy (licencje, kredyty inwestycyjne itd.). Obecnie ocenia się, że niesprawny system kierowania gospodarką nie mógł zapewnić odpowiednich warunków do pełnej realizacji tego celu. Zbyt małą wagę, jak się wydaje, przywiązywano do racjonalnego działania jednostek wykonawczych. Nie było przy tym jednego, silnego ośrodka decyzyjnego na szczeblu centralnym, działającego zgodnie z założeniami długookresowej polityki kredytowej. Centralne decyzje na temat wykorzystania kredytów zagranicznych były wynikiem przetargów między poszczególnymi resortami. Ministerstwa gałęziowe, w rywalizacji o jak największy przydział środków inwestycyjnych z importu, reprezentowały partykularne interesy poszczególnych gałęzi i branż, nie były zaś wyrazicielami interesu ogólnogospodarczego. Przy zaciąganiu zagranicznych kredytów na rozwój produkcji w zbyt małym stopniu brano pod uwagę konieczność przyszłych spłat zadłużenia w oparciu o wpływy dewizowe z eksportu. W rezultacie powstały poważne dysproporcje w rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu oraz niemalże nie kontrolowany wzrost importu inwestycyjnego; a później — jako konsekwencja rosnących powiązań kooperacyjnych z zagranicą — również importu zaopatrzeniowego. Sprzyjała temu koncepcja tzw. planu otwartego oraz stały wzrost wielkości obrotów pozaplanowych. Zrealizowane inwestycje nie przyniosły spodziewanego wzrostu eksportu; przyrost produkcji uzyskany tą drogą został wchłonięty w przeważającej części przez